

การสร้างต้นแบบเกษตรกรผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพเศรษฐกิจฐานราก
สู่การเตรียมความพร้อมในการรับมือสังคมผู้สูงอายุ
กรณีศึกษา : เกษตรกรผู้สูงอายุในตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่
Elderly Farmers Model Building for the Promotion and Development of
Foundational Economic Potential to Prepare for the Elderly Society
A Case Study: Older Farmers in Bo Luang Subdistrict, Hot District,
Chiang Mai Province

ณัฐตากานต์ พัยคชา^{1*} / ภาณุพันธุ์ ประภาติกุล²

Nathitakarn Phayakka / Panuphan Prapatigul

^{1,2} สาขาส่งเสริมการเกษตรและเผยแพร่การเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Division of Agricultural Extension, Faculty of Agriculture, Chiang Mai University

อีเมล : Nathitakan.p@gmail.com

DOI: <http://doi.org/10.14456/jhusoc.2025.23>

Received: 10 October 2025 ; Revised: 10 November 2025 ; Accepted: 04 December 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อสร้างต้นแบบเกษตรกรผู้สูงอายุในการเสริมสร้างศักยภาพด้านเศรษฐกิจฐานรากเพื่อเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ กรณีศึกษา เกษตรกรผู้สูงอายุในตำบลบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยยึดกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรเป็นหลัก ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุและผู้เกี่ยวข้องจำนวน 30 คน ที่ผ่านการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการสังเคราะห์เชิงอุปนัย ผลการวิจัย พบว่า เกษตรกรผู้สูงอายุเผชิญข้อจำกัดด้านร่างกาย การใช้เทคโนโลยี และการเข้าถึงตลาด ข้อมูลดังกล่าวถูกนำมาใช้เป็นฐานในการออกแบบกิจกรรมพัฒนาที่เหมาะสม อาทิ การส่งเสริมเครื่องมือเกษตรที่ใช้งานง่าย การพัฒนาทักษะด้านการตลาดออนไลน์ การจัดหาแหล่งทุน และการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับเกษตรกรรุ่นใหม่ ผลลัพธ์ของการดำเนินงานสะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุได้รับความรู้และทักษะใหม่ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน เกิดความมั่นใจและแรงจูงใจในการทำเกษตรต่อเนื่อง ตลอดจนเกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ข้ามรุ่น การเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมใหม่ และการสร้างความร่วมมือในระดับชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ โดยโครงการได้รับการยอมรับว่ามีความเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และเป็นแนวทางที่สามารถต่อยอดสู่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนในระยะยาว

¹ Corresponding author's E-mail: Nathitakan.p@gmail.com

คำสำคัญ : เกษตรกรผู้สูงอายุ, การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก, การมีส่วนร่วมของชุมชน, การเรียนรู้ร่วมกัน, เชียงใหม่

Abstract

This study primarily aimed to develop a model for elderly farmers to enhance grassroots economic potential in preparation for an aging society, with a case study of elderly farmers in Bo Luang Subdistrict, Hot District, Chiang Mai Province. The research was grounded in a participatory approach, with data collected from 30 elderly farmers and related stakeholders selected through purposive sampling. Data collection methods included interviews, focus group discussions, and knowledge exchange activities. The data were analyzed using inductive synthesis. The findings revealed that elderly farmers faced limitations in physical capacity, technology use, and access to markets. These insights were used as a basis for designing appropriate development activities, such as promoting user-friendly agricultural tools, strengthening online marketing skills, facilitating access to financial resources, and building networks connecting elderly farmers with younger generations. The outcomes demonstrated that elderly farmers gained new knowledge and skills applicable to daily life, along with increased confidence and motivation to continue agricultural work. Moreover, the project fostered intergenerational knowledge transfer, integration of local wisdom with modern innovations, and significant community-level collaboration. Overall, the project was recognized as well-suited to the local context and represented a practical approach that could be expanded to drive sustainable grassroots economic development in the long term.

Keywords: elderly farmers, grassroots economic development, community participation, collaborative learning, Chiang Mai

บทนำ

ในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาประเทศไทยก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Aged Society) หรืออธิบายได้ว่าสังคมใดที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปเท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 7 ก็จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ ซึ่งประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ. 2565 โดยมีจำนวนผู้สูงอายุประมาณร้อยละ 20-30 ของประชากรทั้งหมด (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2565) ไม่เว้นแม้แต่ภาคการเกษตรที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยในปี พ.ศ. 2558 จำนวนแรงงานในภาคการเกษตรที่มี

มากถึง 13 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 34 ของจำนวนแรงงานทั้งหมดของประเทศ เมื่อพิจารณาถึงอายุของแรงงานในภาคการเกษตร พบว่า แรงงานมีอายุ 15-24 ปี และ 25-39 ปี มีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจน ในขณะที่แรงงานที่มีอายุ 40-59 ปี และแรงงานอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป กลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรสมัยใหม่ในอนาคต เนื่องจากเกษตรกรผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะประสบกับปัญหาต่อการพัฒนาภาคการเกษตรไม่มากนักน้อย ตลอดจนความสนใจในการลงทุนนวัตกรรมทางการเกษตรลดลง ส่งผลต่อความสามารถในการปรับตัวทางการเกษตรก็ลดลงตามไปด้วยเช่นกัน (โชคชัยชาญ และคณะ, 2560)

ถึงแม้ว่าแรงงานภาคเกษตรของประเทศไทยจะมีอัตราการเติบโตที่ลดลง ดังนั้น ในปัจจุบันภาครัฐจึงให้ความสำคัญในด้านบทบาทของแรงงานภาคการเกษตรในตลาดแรงงาน และการสะสมทุนมนุษย์ในทุกช่วงวัยมากขึ้น ตลอดจนการผลักดันให้มีแรงงานมีทักษะด้านการเกษตรที่สูงขึ้นสำหรับการเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ โดยสมบูรณ์ต่อไปในอนาคต รวมไปถึงการเชื่อมโยงองค์ความรู้และทักษะด้านการเกษตรระหว่างเกษตรกรผู้สูงอายุและเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ที่มีขีดความสามารถด้านการเกษตรเพื่อให้สามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตบนพื้นฐานการบริหารจัดการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชนควบคู่ไปพร้อมกัน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2566)

ตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นเผ่าลัวะ และมีรูปแบบการปกครองแบบดั้งเดิมที่ยังคงมีอยู่ (ไทยตำบล) จากการสำรวจพื้นที่เบื้องต้นพบว่า ในพื้นที่มีเกษตรกรผู้สูงอายุจำนวนมากที่ยังคงมีความต้องการได้รับการพัฒนาและสร้างศักยภาพด้านการเกษตรอย่างเร่งด่วน เพื่อให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี การตลาด และความท้าทายด้านการผลิตในยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมพร้อมเกษตรกรผู้สูงอายุให้สามารถทำการเกษตรอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน รวมถึงภาครัฐหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องเทคโนโลยี การใช้เครื่องมือ การบริหารจัดการและขับเคลื่อนชุมชน โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรผู้สูงอายุยังคงเป็นกำลังสำคัญในภาคการเกษตรในพื้นที่ ตลอดจนการเป็นต้นแบบ เกษตรกรผู้สูงอายุในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรไปสู่เกษตรกรรุ่นใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างต้นแบบเกษตรกรผู้สูงอายุในการเสริมสร้างศักยภาพด้านเศรษฐกิจฐานรากเพื่อเตรียมความพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ กรณีศึกษา เกษตรกรผู้สูงอายุในตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรในตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ ที่ผ่านการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 เกษตรกรผู้สูงอายุ จำนวน 10 คน กลุ่มที่ 2 เกษตรกรก่อนเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ จำนวน 5 คน กลุ่มที่ 3 เกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) จำนวน 5 คน และกลุ่มที่ 4 เกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) จำนวน 10 คน รวมทั้งหมด 30 คน และใช้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และ

กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ยึดกระบวนการ มีส่วนร่วม 4 ขั้นตอนเป็นหลัก ได้แก่ (1) การสำรวจและวิเคราะห์บริบทของชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์รายบุคคลร่วมกับการสนทนากลุ่ม (2) การศึกษาความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรรม โดยใช้การสนทนากลุ่ม (3) การดำเนินกิจกรรมส่งเสริมศักยภาพตามแผนที่ร่วมกันออกแบบผ่านการอบรมทักษะใหม่ด้านการเกษตรที่เหมาะสม และ (4) การติดตามและประเมินผลร่วมกัน โดยใช้การสนทนากลุ่มข้อมูลที่เกิดขึ้นในแต่ละขั้นตอนจะถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์ด้วยวิธีการอุปมัย (Inductive Method) ซึ่งเป็นการตีความ เพื่อสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร ภูมิธรรม หรือปรากฏการณ์ที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ (เอี่ยมพร, 2557)

ผลการวิจัย

ข้อมูลจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

การวิจัยครั้งนี้อาศัยได้ดำเนินการกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้สูงอายุ ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจและวิเคราะห์บริบทของชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลสภาพพื้นฐานของชุมชน และสภาพการเกษตรของเกษตรกรผู้สูงอายุในพื้นที่ โดยใช้แบบสัมภาษณ์ร่วมกับการสนทนากลุ่ม ซึ่งมีการนำเครื่องมือ SWOT Analysis มาใช้ในการประเมินสถานการณ์ของพื้นที่ตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า จุดแข็ง (S-Strengths) คือ เกษตรกรผู้สูงอายุบางคนเป็นผู้ที่มีฝีมือทางด้านหัตถกรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิม เช่น งานหัตถกรรมการจักสานส้อมไก่หรืออุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมล้านนา การตีมีด การทอผ้า รวมถึงด้านภาษาและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ จุดอ่อน (W-Weakness) คือ ระยะทางระหว่างหมู่บ้านค่อนข้างไกล ขาดความร่วมมือขาดช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ เกษตรกรผู้สูงอายุในพื้นที่ส่วนใหญ่มีปัญหาสุขภาพและไม่มีรายได้ที่แน่นอนส่งผลทำให้เกษตรกรผู้สูงอายุต้องหันไปพึ่งพาผู้อื่นและพึ่งพาเครื่องตีแอลกอฮอล์ ตลอดจนการขาดความเชื่อมต่อของช่วงอายุ (ไม่มีคนรุ่นใหม่มาสานต่อภูมิปัญญา) ดังนั้น โอกาส (O-Opportunities) คือ ปัจจุบันในพื้นที่ได้รับการสนับสนุนและผลักดันโครงการต่าง ๆ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เช่น เทศบาลตำบลบ่อหลวง (โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต) การศึกษานอกระบบ (โครงการทางการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาส สร้างอาชีพ) ธกส. (แหล่งเงินทุน) และสำนักงานเกษตร (ส่งเสริมอาชีพ) เป็นต้น และอุปสรรค (T-Threats) คือ การส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนยังขาดความต่อเนื่อง การขาดการติดตามและประเมินผลภายหลังการจัดกิจกรรมหรือการให้องค์ความรู้ นั้น ทั้งนี้ เมื่อหน่วยงานจากภายนอกชุมชนเข้ามาให้องค์ความรู้แก่เกษตรกรผู้สูงอายุในชุมชน วิทยากรหรือผู้ให้ความรู้มักใช้ภาษาที่เป็นทางการหรือวิชาการมากเกินไป ส่งผลทำให้เกษตรกรผู้สูงอายุที่เข้ารับการอบรมไม่เข้าใจและไม่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติใช้ได้จริง

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าเกษตรกรผู้สูงอายุในชุมชนกำลังเผชิญข้อจำกัดด้านร่างกายและทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างมาก ส่งผลต่อเนื่องไปสู่การขาดช่องทางการตลาดที่กว้างขวาง ตลอดจนการไม่มีคนรุ่น

ใหม่มาสานต่ออาชีพและภูมิปัญญา ซึ่งล้วนส่งต่อการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรรมของตนเองเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับ อีสรียาและวิสาข์ (2567) อธิบายว่า ตัวเลขที่เพิ่มขึ้นของเกษตรกรสูงวัยอย่างต่อเนื่องย่อมส่งผลให้ผลิตภาพของการผลิตลดลง เนื่องจากผู้สูงอายุมีกำลังในการผลิตน้อยลง อีกทั้งยังมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีเพื่อแบ่งเบาทางการเกษตร ตลอดจนลูกหลานหรือวัยหนุ่มสาวหันหลังให้ภาคเกษตร เพราะโอกาสอาชีพในเมืองที่ดีกว่าทั้งด้านการเงินและความก้าวหน้าในอนาคต จากข้อมูลเหล่านี้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นฐานในการระดมความเห็นและกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม โดยเน้นการพัฒนาเทคโนโลยีและเครื่องมือเกษตรที่ง่ายต่อการใช้งาน เสริมสร้างทักษะด้านการตลาดผ่านช่องทางออนไลน์ พร้อมสนับสนุนแหล่งเงินทุนและสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างเกษตรกรผู้สูงวัยกับเกษตรกรรุ่นใหม่

ขั้นตอน 2 การศึกษาความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรรม

จากการที่ภาคเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาความรู้และแรงงานของคนรุ่นเก่า ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรผู้สูงวัยจึงเป็นการลงทุนเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและความยั่งยืนของภาคเกษตรในชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องมีการศึกษาในประเด็นความต้องการและศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรรม โดยใช้การสนทนากลุ่ม ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกรในตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดังนี้

1) การเข้าถึงเทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่ เกษตรกรผู้สูงวัยอาจมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ดังนั้น การอบรมและสนับสนุนการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีที่เหมาะสมจะช่วยให้การทำเกษตรมีประสิทธิภาพมากขึ้น และลดภาระการทำงานหนักทางกายให้กับเกษตรกรผู้สูงวัย

2) การพัฒนาทักษะด้านการเกษตรใหม่ การให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องของเกษตรยั่งยืน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม จะช่วยทำให้เกษตรกรผู้สูงวัยสามารถปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนไป

3) การสนับสนุนสุขภาพและการทำงานที่เหมาะสมกับวัย เนื่องจากเกษตรกรผู้สูงวัยส่วนใหญ่มักประสบปัญหาสุขภาพ ดังนั้น การส่งเสริมให้มีการใช้วิธีการเกษตรที่ไม่หนักเกินไป เช่น เกษตรอัจฉริยะ หรือการใช้เครื่องจักรที่ช่วยลดแรงงาน จึงเป็นสิ่งสำคัญ เป็นต้น

4) การเข้าถึงแหล่งทุนและทรัพยากรทางการเงิน เกษตรกรผู้สูงวัยอาจมีข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งทุนหรือ การกู้ยืมเงิน ดังนั้น การให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเงิน การวางแผนการเงิน และการเข้าถึงแหล่งทุนที่เหมาะสม จะช่วยให้เกษตรกรสามารถขยายหรือปรับปรุงการผลิตได้

5) การเสริมสร้างเครือข่ายและการสืบทอดองค์ความรู้ การสร้างเครือข่ายเกษตรกรหรือการเชื่อมต่อนระหว่างเกษตรกรผู้สูงวัยและเกษตรกรรุ่นใหม่จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และเทคโนโลยี และเกิดการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่

6) การสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ นโยบายภาครัฐที่เน้นการส่งเสริมเกษตรกรผู้สูงวัย เช่น การสนับสนุนด้านเงินทุน การจัดการฝึกอบรม และการช่วยเหลือด้านสุขภาพ เป็นต้น

ภาพ 1

การสำรวจพื้นที่เพื่อวางแผนร่วมกัน

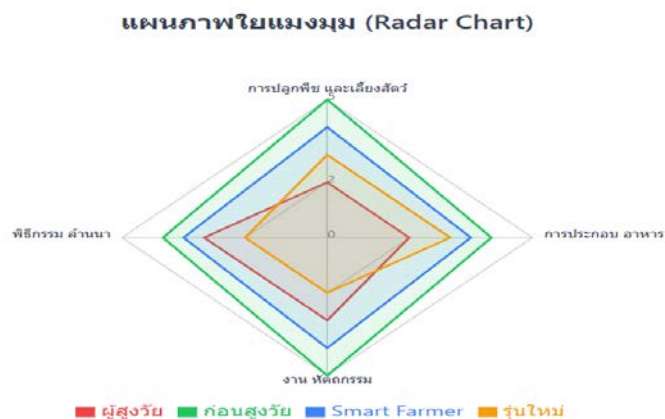
กระบวนการทำกิจกรรมภายใต้ความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรของเกษตรกรในตำบลบ่อหลวง อำเภอสอด จังหวัดเชียงใหม่ สามารถจำแนกตามกลุ่มอายุได้ ดังนี้ กลุ่มที่ 1 เกษตรกรผู้สูงอายุ กลุ่มที่ 2 เกษตรกรก่อนเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ และกลุ่มที่ 3 เกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และกลุ่มที่ 4 เกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) กลับมีความต้องการพัฒนาด้านความรู้ทางการตลาดมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ในแกนสี่เหลี่ยม ซึ่งสะท้อนว่าคนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับความรู้ที่ช่วยให้เข้าถึงตลาดและสร้างรายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความต้องการพัฒนาด้านอาชีพเสริมของเกษตรกร 4 กลุ่มใน 4 มิติหลัก

จากการวิเคราะห์แผนภาพใยแมงมุม (Radar Chart) ที่แสดงระดับความต้องการในการพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่มเกษตรกร 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกรก่อนเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ใน 4 มิติหลัก ได้แก่ (1) การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ (2) การประกอบอาหาร (3) งานหัตถกรรม และ (4) พิธีกรรมล้านนา พบประเด็นสำคัญดังนี้ กลุ่มที่ 1 เกษตรกรผู้สูงอายุ เป็น "คลังความรู้" ที่มีศักยภาพด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้จะมีข้อจำกัดด้านแรงงาน กลุ่มที่ 2 เกษตรกรก่อนสูงอายุ เป็นกลุ่มที่มีศักยภาพสูงสุดในทุกกิจกรรม และทำหน้าที่เป็น "สะพานเชื่อม" ระหว่างรุ่น กลุ่มที่ 3 Smart Farmer มีความสมดุลในทุกด้าน เหมาะเป็น "ศูนย์เรียนรู้" และที่ปรึกษาด้านเทคนิค และกลุ่มที่ 4 เกษตรกรรุ่นใหม่ มีความเป็นผู้นำด้านนวัตกรรม แต่ยังขาดการเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

ภาพ 2

ความต้องการพัฒนาด้านอาชีพเสริมของเกษตรกร 4 กลุ่มใน 4 มิติหลัก

ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมอาชีพอย่างยั่งยืน ควรมุ่งเน้นการ “บูรณาการระหว่างกลุ่ม” เช่น ให้กลุ่มผู้สูงวัยเป็น ผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และกลุ่มก่อนสูงวัยเป็นพี่เลี้ยงด้านเทคนิค และสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ให้เป็นผู้นำนวัตกรรมและการตลาดนำไปสู่การสร้างเครือข่ายเกษตรกรที่เข้มแข็ง และขับเคลื่อนการพัฒนาอาชีพด้วยฐานทุนทางวัฒนธรรมร่วมกับเทคโนโลยีอย่างสมดุลและยั่งยืน

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การศึกษาความต้องการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรของเกษตรกรผู้สูงวัย นับเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งจะนำไปสู่การได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้นจากเกษตรกรผู้สูงวัย เนื่องจากกิจกรรมต่าง ๆ สามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ยังช่วยเสริมสร้างความมั่นใจและความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงวัยกับเกษตรกรรุ่นใหม่ในชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับ อัญชลี ชัยศรี และสุนทร ปัญะพงษ์ (2568) อธิบายว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพ ที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุแรงงานนอกระบบในจังหวัดชัยภูมิ โดยใช้แนวทางแบบองค์รวมที่เน้นการฝึกปฏิบัติจริง การสร้างเครือข่ายอาชีพ และการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ยังเสนอให้ส่งเสริมทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เช่น เกษตรอินทรีย์ การแปรรูปอาหาร การค้าขายออนไลน์ และงานหัตถกรรมพื้นบ้าน รวมถึงการส่งเสริมการรวมกลุ่มและจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เพื่อเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดและทรัพยากร อีกทั้งผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า มีรายได้ และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินกิจกรรมส่งเสริมศักยภาพตามแผนที่ร่วมกันออกแบบผ่านการอบรมทักษะใหม่ด้านการเกษตรที่เหมาะสม

การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงวัยตามความต้องการด้านอาชีพทางการเกษตรของกลุ่มเกษตรกรผู้สูงวัยตัวอย่าง โดยเลือกตามความต้องการของผู้สูงวัยทั้งหมด 4 กลุ่ม ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้สูงวัยร่วมกับเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ในพื้นที่ ดังนี้

1) กลุ่มการเลี้ยงสัตว์ เรื่อง ไก่ลูกผสมพื้นเมือง (ประดู่หางดำ) เป็นการจัดอบรมเพื่อพัฒนาความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์แก่เกษตรกรผู้สูงวัย โดยเน้นการบูรณาการความรู้ร่วมกับเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) และเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ในพื้นที่ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์ในรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ทั้งนี้ ไก่ลูกผสมพื้นเมือง (ประดู่หางดำ) ยังมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมของชาวลัวะ ซึ่งจัดขึ้นทุกปี โดยจะใช้ไก่จำนวน 1 ตัวต่อบ้าน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน กิจกรรมนี้จึงนับเป็นการส่งเสริมศักยภาพและสร้างโอกาสในการพัฒนารายได้ของเกษตรกรผู้สูงวัยอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการสืบทอดประเพณีท้องถิ่น

ภาพ 3

การขนไก่และมอบพันธุ์ไก่ลูกผสมพื้นเมือง (ประดู่หางดำ)

2) กลุ่มการปลูกพืช เรื่อง การปลูกพืชผักสวนครัวและกลไกการออกของเมล็ดพันธุ์พืช ได้จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงวัยตามความต้องการด้านอาชีพ โดยเน้นการปลูกพืชเพื่อสร้างรายได้และความยั่งยืนทางการเกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดความรู้และพัฒนาทักษะด้านการเกษตรให้แก่กลุ่มเกษตรกรผู้สูงวัย ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายสำคัญของโครงการ กิจกรรมประกอบด้วย การอบรมเชิงปฏิบัติการในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับ การปลูกพืชผักสวนครัวที่เหมาะสมกับข้อจำกัดด้านแรงงานของเกษตรกรผู้สูงวัย เช่น การปลูกพืชผักที่ใช้แรงงานน้อย ดูแลรักษาง่าย และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในระยะเวลาสั้น เช่น ผักกาดขาว กวางตุ้ง และผักชี นอกจากนี้ ยังมีการบรรยายเกี่ยวกับกลไกการออกของเมล็ดพันธุ์พืช เพื่อให้

ผู้เข้าร่วมอบรมเข้าใจปัจจัยที่มีผลต่อการงอก เช่น ความชื้น อุณหภูมิ และคุณภาพของดิน ตลอดจนวิธีการดูแลพืชผักตั้งแต่ระยะเพาะเมล็ดจนถึงเก็บเกี่ยว

ภาพ 4

การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้สูงอายุ กลุ่มการปลูกพืช

3) กลุ่มประกอบอาหาร เรื่อง การทำขนมจ็อก “หรือ ขนมเทียน” ขนมนงานบุญล้านนาโบราณ ได้จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุตามความต้องการด้านอาชีพผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ กลุ่มประกอบอาหาร เรื่อง “การทำขนมจ็อก” หรือที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า “ขนมเทียน” ขนมนงานบุญล้านนาโบราณ ขนมจ็อก มาจากคำว่า “จ็อก” ซึ่งในภาษาล้านนาหมายถึงการเสียบหรือปัก ลักษณะของขนมจ็อกคือ มีลักษณะเป็นขนมหวานรูปทรงกระบอกหรือแท่งยาว ทำจากแป้งข้าวเจ้าผสมกับน้ำตาลปีบ (น้ำตาลโตนด) หรือน้ำตาลทรายแดง มีเนื้อสัมผัสนุ่มเหนียว สีน้ำตาลอ่อนถึงน้ำตาลเข้ม ส่วนภายนอกมักจะโรยด้วยมะพร้าวขูดขาวหรือมะพร้าวคั่วให้หอม มักนำมาในงานบุญต่าง ๆ เช่น งานบุญกฐิน งานสงกรานต์ และงานประเพณีท้องถิ่น หรือเป็นขนมที่ใช้ในการทำบุญใส่บาตร และถวายพระสงฆ์ สื่อถึงความเป็นสิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านอาหารพื้นถิ่น พร้อมทั้งส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วมในการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกับเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้น ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการลงมือปฏิบัติจริงในกระบวนการทำขนมโบราณ

ภาพ 5

การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้สูงอายุ กลุ่มประกอบอาหาร

4) กลุ่มงานหัตถกรรม และพิธีกรรมล้านนา เรื่อง การตัดตุ้งไส้หมู และสวยดอก (หรือกรวยดอกไม้) ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนาภาคเหนือ ได้จัดกิจกรรมส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุตามความต้องการด้านอาชีพ ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ กลุ่มงานหัตถกรรมและพิธีกรรมล้านนา เรื่อง “การตัดตุ้งไส้หมู และการทำสวยดอก (หรือกรวยดอกไม้)” ซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่นิยมใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวล้านนาภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และเสริมสร้างทักษะด้านศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของโครงการ ทั้งนี้ยังเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนต้น เกษตรกรรุ่นใหม่ และเกษตรกรปราดเปรื่องเพื่อร่วมกันสืบสานวัฒนธรรมพื้นเมืองและส่งต่อองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

ภาพ 6

การอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรผู้สูงอายุ กลุ่มงานหัตถกรรม และพิธีกรรมล้านนา

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรแต่ละกลุ่มได้รับประโยชน์อย่างแท้จริงในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในด้านการเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ข้ามรุ่น ตลอดจนการเสริมสร้างทักษะที่สามารถนำไปใช้พัฒนาการประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืน โดยภาพรวมกิจกรรมต่าง ๆ ได้รับการยอมรับว่ามีความเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนในระยะยาว พร้อมข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการต่อเนื่อง การรวมกลุ่มอาชีพระหว่างวัย และการขยายเครือข่ายความร่วมมือในระดับชุมชนและตำบลต่อไป

ขั้นตอนที่ 4 การติดตามและประเมินผลร่วมกัน

ในช่วงระยะดำเนินงานตลอดโครงการ คณะผู้วิจัยได้จัดการสนทนากลุ่ม เพื่อรวบรวม วิเคราะห์ และสรุปผลการดำเนินกิจกรรมในทุกขั้นตอน โดยเน้นพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จและข้อจำกัดของการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพทางการเกษตรให้กับเกษตรกรทั้ง 4 กลุ่ม พบปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่

- 1) ความต้องการของชุมชนเป็นฐานในการออกแบบกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ สอดคล้องกับบริบทและความต้องการจริงของกลุ่มเกษตรกรอย่างแท้จริง ส่งผลทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
- 2) การบูรณาการความรู้ข้ามรุ่น การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างเกษตรกรผู้สูงวัยกับเกษตรกรรุ่นใหม่ สร้างการเรียนรู้ร่วมและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับนวัตกรรมใหม่
- 3) การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน การดำเนินงานอย่างบูรณาการของภาคีต่าง ๆ ล้วนมีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพและการจัดสรรทรัพยากรให้แก่กิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) การถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม รูปแบบกิจกรรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง เช่น การเลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชพื้นถิ่น และหัตถกรรมล้านนาเป็นต้น ล้วน มีผลต่อความเข้าใจและสามารถนำไปต่อยอดได้จริงของเกษตรกร
- 5) การติดตามประเมินผลและสะท้อนกลับอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลทั้งระหว่างและหลังการดำเนินงาน ส่งผลทำให้สามารถปรับแนวทางการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างทันท่วงที

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ความสำเร็จของกิจกรรมต่าง ๆ ในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพทางการเกษตรแก่กลุ่มเกษตรกรผู้สูงวัยและกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้จัดประชุมรวบรวม วิเคราะห์ และสรุปปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญ ได้แก่ การออกแบบกิจกรรมโดยยึดความต้องการของชุมชนเป็นฐาน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง การบูรณาการความรู้ข้ามรุ่นระหว่างเกษตรกรผู้สูงวัยและเกษตรกรรุ่นใหม่ ซึ่งส่งเสริมการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับนวัตกรรมสมัยใหม่ ตลอดจนความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายในพื้นที่ที่สนับสนุนทรัพยากรและศักยภาพในการดำเนินงาน นอกจากนี้ การถ่ายทอดความรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริงยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและการนำไป

ประยุกต์ใช้ได้จริง ขณะเดียวกันการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องทำให้สามารถปรับแนวทางให้สอดคล้องกับบริบทได้อย่างเหมาะสม

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการส่งเสริมศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรของเกษตรกรผู้สูงอายุ และกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม ในขั้นตอนแรก การระดมความคิดเห็น และการวางแผนร่วมกันสะท้อนถึงสำคัญของการมีส่วนร่วมจากเกษตรกรทุกช่วงวัย ตั้งแต่ผู้สูงอายุ เกษตรกรก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ เกษตรกรปราดเปรื่อง ไปจนถึงเกษตรกรรุ่นใหม่ (Young Smart Farmer) ในการวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการเชิงลึก โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านร่างกาย ทักษะการใช้เทคโนโลยี และการเข้าถึงตลาดของผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มโครงสร้างประชากรเกษตรกรไทยที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกษตรกรผู้สูงอายุเผชิญปัญหาข้อจำกัดด้านร่างกาย ทักษะการใช้เทคโนโลยี และขาดช่องทางการตลาด สอดคล้องกับงานวิจัยของ อิศริยา บุญญะศรี และรวีสาส์ สุขชาติ (2567) ที่ระบุว่า การเพิ่มขึ้นของเกษตรกรสูงอายุส่งผลให้ผลิตภาพลดลง เนื่องจากกำลังการผลิตน้อยลง ข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยี และลูกหลานหันหลังให้ภาคเกษตร

ความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนา ผลการวิจัยในขั้นตอนการดำเนินงานที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการเลี้ยงสัตว์และปลูกพืช รวมถึงกิจกรรมด้านอาหารและหัตถกรรม ซึ่งช่วยเสริมสร้างความมั่นใจ ความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพ และสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงวัยกับเกษตรกรรุ่นใหม่ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนทร (2561) ที่พบว่าผู้สูงอายุยังคงทำงาน และการพัฒนากิจกรรมช่วยยกระดับความสามารถในการสร้างรายได้และคุณภาพชีวิต

ในการดำเนินงานตามแผน กิจกรรมส่งเสริมศักยภาพด้านอาชีพและทักษะการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์และการปลูกพืช ช่วยเพิ่มพูนความรู้และทักษะใหม่ให้ผู้สูงวัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสร้างความมั่นใจและความกระตือรือร้นในการประกอบอาชีพเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สูงวัยและเกษตรกรรุ่นใหม่ ซึ่งช่วยสนับสนุนการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และความร่วมมือระหว่างรุ่นได้อย่างมีนัยสำคัญ

ผลจากกระบวนการสรุปและประเมินผล (After Action Review: AAR) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรทุกกลุ่มได้รับประโยชน์ทั้งด้านการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ข้ามรุ่น และการเสริมสร้างทักษะเพื่อพัฒนาอาชีพได้อย่างยั่งยืน กิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน เช่น การเลี้ยงไก่ลูกผสมพื้นเมืองและงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ถูกประเมินว่าสอดคล้องกับวิถีชีวิตท้องถิ่น และช่วยสร้างรายได้ควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน

การประเมินผลและการคืนความรู้สู่ชุมชนชี้ให้เห็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ ได้แก่ การออกแบบกิจกรรมที่ตั้งอยู่บนฐานความต้องการจริงของชุมชน การบูรณาการองค์ความรู้ระหว่างเกษตรกรผู้สูงอายุและเกษตรกรรุ่นใหม่ การสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายในพื้นที่ และการจัดกระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง การติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องยังช่วยให้การดำเนินงานสามารถปรับให้เหมาะสม

กับบริบทชุมชนและเอื้อต่อการขยายผลในอนาคต โดยสรุป โครงการนี้ถือเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเน้นให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของเกษตรกรทุกช่วงวัย โดยเฉพาะผู้สูงอายุ เกษตรกรปราดเปรื่อง และเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การส่งเสริมศักยภาพด้านอาชีพเกษตรกรมีประสิทธิภาพผลสำเร็จอย่างยั่งยืน การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ช่วยสร้างการเรียนรู้ข้ามรุ่นและเพิ่มขีดความสามารถในการประกอบอาชีพของผู้สูงอายุได้อย่างเหมาะสม ในอนาคตควรพัฒนาเทคโนโลยีและเครื่องมือเกษตรที่สอดคล้องกับข้อจำกัดของผู้สูงอายุ พร้อมส่งเสริมทักษะด้านการตลาดดิจิทัลและการรวมกลุ่มอาชีพเพื่อสร้างความเข้มแข็งในระดับชุมชน อีกทั้งควรดำเนินการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ขยายผลต้นแบบเกษตรกรผู้สูงอายุในตำบลบ่อหลวงไปยังชุมชนอื่นที่มีบริบทคล้ายกัน เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรผู้สูงอายุกับเกษตรกรรุ่นใหม่ รวมทั้งนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลเชิงนโยบายในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและสวัสดิการผู้สูงอายุระดับท้องถิ่นเพื่อปรับแนวทางให้เหมาะสมกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2566). *แผนปฏิบัติการราชการประจำปี 2566*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- โชคชัยชาญ วิโรจน์สัตตบุษย์, วลีรัตน์ สุพรรณชาติ, และสุวรรณา ประณีตวาทกุล. (2560). ผลกระทบของสังคมผู้สูงอายุที่มีต่อผลิตภาพแรงงานในภาคการเกษตรไทย. *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 14 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน, 7-8 ธันวาคม 2560*, 1605-1612.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2565, 5 มีนาคม). *การเผชิญหน้า 'สังคมผู้สูงอายุ' โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น*. [https://resourcecenter.thaihealth.or.th/article/การเผชิญหน้า 'สังคมผู้สูงอายุ' โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น](https://resourcecenter.thaihealth.or.th/article/การเผชิญหน้า%20สังคมผู้สูงอายุ%20โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น).
- สุนทร สุวรรณละออง. (2561). รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงอายุกับเกษตรกรรุ่นใหม่ในชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 26(50), 45-67.
- อัญชลี ชัยศรี, และสุนทร ปัญญาพงษ์. (2568). การพัฒนาศักยภาพด้านอาชีพสำหรับผู้สูงอายุกลุ่มแรงงานนอกระบบ จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 15(2), 74-88.
- อิสริยา บุญญะศรี, และวิธสาส์ สุชาโต. (2567, 20 มิถุนายน). เกษตรกรแก่ตัว ลูกหลานไม่สนใจทำเกษตร: ปัญหาการปรับตัวของเกษตรกรไทยในสังคมผู้สูงอายุ. <http://pru-research.com/files/25/2586f309-d7c6-4c0e-bcda-a1789fd4b3b1.pdf>
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2558, 25 มิถุนายน). *เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*. http://www.edu.msu.ac.th/jem/home/journal_file/240.pdf